

กินสี่ถ้วย.. ที่สุโขทัย

ณงนาก สดาวโรตม

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
ทรงมีพระกรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้า

รับตำแหน่งอธิบดีกรมการศึกษานานาชาติ
เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๗๕

ที่เลือกไปทางเหนือก็เพราะว่าในช่วงนั้นอากาศสดใส ดอกไม้สดสวย แอ้ม ร่ำรวย สถานที่ ห้องเที่ยวอีกต่างหาก และไม่ผิดหวัง ที่ประทับใจไปเกือบจะทุกแห่ง

เอี้ยงจำ

วันนี้พี่ได้ฤกษ์เบิกโรงเรียนจดหมายถึงเอี้ยงเสียที หลังจากจตุฯ จ้องๆ มานาน เรื่องของเรื่องก็มีอยู่ว่า พี่เพิ่งกลับจากไปทัศนศึกษาหรือที่เรียกกันสั้นๆ ตามสมัยยุคไฮเทคว่าทัวร์นั่นแหละจะ คราวนี้ไปทางภาคเหนือ เมื่อ

ปลายเดือนธันวาคมที่ผ่านมาเอง ถือเป็นการไปเที่ยวส่งท้ายปีเก่าและต้อนรับปีใหม่ไปเสียเลย ที่เลือกไปทางเหนือก็เพราะว่าในช่วงนั้นอากาศสดใส ดอกไม้สดสวย แอ้ม ร่ำรวยสถานที่ห้องเที่ยวอีกต่างหาก และไม่ผิดหวัง ที่ประทับใจไปเกือบจะทุกแห่ง จึงมีเรื่องที่จะเล่าขานให้เอี้ยงฟังมากมายทีเดียว เอี้ยงล่ะ

เอี้ยงจ๊ะ เอี้ยงคงจะเห็นด้วยกับ พี่นะ ว่าการไปทัศนศึกษาหรือไปทัวร์นี่นะ ให้ประโยชน์มากมายหลายสถานจริงๆ ได้ทั้งความรู้ที่ถูกต้อง ชัดเจน เกี่ยวกับสถานที่ที่เราได้ไปเยือน และยังให้ความรู้สึกที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้พบเห็นผลงานที่ทรงคุณค่าทางศิลปที่บรรพบุรุษของเราได้เสกสรรค์ปั้นแต่งไว้ นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้นิสัยใจคอ ชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งของผู้ร่วมเดินทางและของผู้คนในแต่ละแห่งแต่ละที่ที่เราผ่านไป แม้จะได้สัมผัสในเวลาสั้นๆ เพียงระยะหนึ่งก็ตาม ด้วยเหตุนี้พี่จึงหาเรื่องให้ตัวเองมีโอกาสไปทัวร์อยู่บ่อยๆ ว่างล่ะจ๊ะ

พูดถึงเรื่องทัวร์ เอี้ยงลองทายเป็นเล่นๆ ซิเอ๋ย ว่าคนชาติไหนคิดจัดทัวร์

“การไปทัศนศึกษาหรือไปทัวร์นี่นะ ให้ประโยชน์มากมายหลายสถานจริงๆ ได้ทั้งความรู้ที่ถูกต้อง ชัดเจน เกี่ยวกับสถานที่ที่เราได้ไปเยือน และยังให้ความรู้สึกที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้พบเห็นผลงานที่ทรงคุณค่าทางศิลปที่บรรพบุรุษของเราได้เสกสรรค์ปั้นแต่งไว้”

พุทธศิลป์ ๒๓๖
ศิลปะของพุทธศิลป์
ศิลปะของพุทธศิลป์
ศิลปะของพุทธศิลป์

ขึ้นก่อนใครอื่นทั่วโลก...ถ้าทายว่า
อังกฤษ อเมริกา อิตาลี หรือแม้แต่ไทย
แลนด์แดนสวรรค์ของเราแล้วละก็ ผิด
ถนัดเลย ว่ากันว่า ชาติแรกคือจีนจะ
จีนที่เคยได้รับสมญาว่าประเทศหลังบ้าน
ไม่ไม่นั้นแหละ เขาเริ่มกันตั้งแต่สมัย
ราชวงศ์ถังโน่น นำโดยภิกษุนามว่า
“ยวนซาง” (Huan Tsang) หรือที่รู้จัก

กันทั่วไปในนาม “พระถังซำจั๋ง” นั้น
แหละจ้า ท่านนำคณะซึ่งประกอบ
ด้วย เหน่งเจีย คือเปียกกาย และกัซิวเจ้ง
ออกเดินทางแบบ Study Tour
ไปศึกษาพุทธศาสนาในดินแดนชมพูทวีป
(อินเดีย) ซึ่งเป็นระยะที่พระพุทธศาสนา
กำลังเฟื่องฟูสืบต่อจากสมัยพุทธกาล
(สมัยพระเจ้าอโศก) ที่พูดมานี้เป็นเรื่อง
จริงนะ...จะบอกให้

การทัวร์ของทีในครั้งนี่ แบ่งการ
เดินทางออกเป็นสองช่วง ๆ แรกใช้ม้า
เหล็กเป็นพาหนะ นำพี่และชาวคณะ
จากภาคใต้ตอนล่างสู่กรุงเทพมหานคร
จากนั้นเราจึงเปลี่ยนเป็นรถยนต์
ขนาด ๕๐ ที่นั่ง ซึ่งเช่าเหมาไว้และ
มาจอดรอรับพวกเราอยู่แล้วที่สถานีรถไฟ
บางซื่อ ดังนั้นหลังจากจัดเตรียมสัม-
ภาระในการเดินทางของแต่ละคนให้เข้า
ที่เข้าทางในพาหนะชนิดใหม่เรียบร้อยแล้ว
แล้ว เราจึงออกเดินทางทันที

“อุทยานประวัติศาสตร์ศรี
ลัคนาลัย” คือจุดหมายปลายทางของเรา
ในวันแรกของการทัวร์ในครั้งนี่ และเรา
จะพักค้างแรมกันที่นั่นด้วย แต่กว่า
จะถึงที่หมายก็เกือบ ๆ ๒๑.๐๐ น. เลย
ทีเดียว ที่เป็นอย่างนี้ เพราะไหน ๆ มา
ทัวร์กันแล้วทั้งที จะตรงดิ่งไปยังจุด
หมายปลายทางเลยก็ไม่ไหวสิยนักเที่ยว
ที่โตใหม่จะ ดังนั้น เมื่อแวะหาอาหาร
เขี้ยวรองท้องถิ่นที่ตลาดเมืองนนท์แล้ว
เราก็ใช้เส้นทางนนท์-ปฐม-สุพรรณ มุ่ง
ไปสู่วัดไม้โรงวัวทันที เอียงจำได้ไหม
ประมาณ ๓-๔ ปีที่แล้ว พี่พูดให้เสียงได้
ยินอยู่บ่อย ๆ ว่า อยากไปชมวัดไม้โรงวัว
และตั้งปณิธานไว้ว่าจะต้องหาโอกาส
ไปให้ได้ มาวันนี้ลมความปรารถนา
แล้ว น่าจะดีใจ แต่บอกตรง ๆ ว่ารู้สึก
ผิดหวังลึก ๆ จิง ๆ ทั้ง ๆ ที่ภายในบริเวณ

วัดมีสิ่งที่น่าสนใจชมและน่าสนใจ
มากมาย อาทิ พระพุทธรูปองค์ใหญ่
มาก ๆ สีทองอร่าม ปางมารวิชัยงาม
เด่นเป็นสง่ามองเห็นได้แต่ไกล มีสัง-
เวชนียสถาน (จำลอง) อย่างเช่น เจดีย์
พุทธคยาซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ สารนาถ
เป็นสถานที่ปฐมเทศนา และกุสินาราซึ่ง
เป็นสถานที่ปรินิพพาน เป็นต้น แต่จะ
เป็นด้วยเหตุผลผลใดก็ไม่ทราบได้
สถานที่ดังกล่าวค่อนข้างสกปรก กลิ่น
อับ เกินกว่าจะน่าชื่นชม แถมตามจุด
ต่าง ๆ ภายในวัดก็มีการติดไม้ค้ำและ
ลำโพง พร้อมทั้งส่งเสียงเร่งร่ำให้ทำบุญ
จนน่ารำคาญ พี่ว่าเรื่องทำบุญทำกุศล
น่าจะปล่อยให้เกิดจากความเลื่อมใส
ศรัทธาเองจะดีกว่า เอ๊ะ! หุตุเหตุเรื่องนี้
ดีกว่า เพราะแค่นี้สวรรค์กับพื้ก็คง
บรรจบพบกันยากแล้วละ

ผ่านวัดไม้โรงวัวไปไม่นาน เรา
แวะชมอุทยานวังมัจฉา ณ วัดพระ
นอน ที่มีปลาชุกชุมสมชื่อจริง ๆ พวก
เราให้อาหารปลากันด้วยความเพลิดเพลิน
และที่สำคัญพวกเราได้กราบ
นมัสการพระประธานภายในวัดด้วย
ความสงบ โดยไม่มีเสียงจากลำโพง
มารบกวน ทั้งได้ทำบุญตามกำลังศรัทธา
กันถ้วนหน้า พระประธานเป็นพระ
พุทธรูปปางไสยาสน์ แต่ลักษณะต่าง
ไปจากที่พบเห็นทั่วไป คือ แทนที่จะ
นอนตะแคง พระหัตถ์ขวารองรับพระ
เศียรไว้ กลับเป็นการนอนหงาย พระ
หัตถ์ทั้งสองข้างวางไว้แนบกาย นับเป็น
พุทธศิลป์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่พบบ่อยนัก
เราไปชมสวนนกที่ชัชนาทกัน
ในเวลาต่อมา ที่มีนกจิงและนกที่ทำ
จากฟางข้าว ซึ่งแต่งแต่งสีสันสดใส
เหมือนของจริง น่าดูชมยิ่งนัก พี่เองมา
ชัชนาทเพื่อชมสวนนกแห่งนี้ ๒ ครั้ง

แล้ว ดังนั้น เมื่อส่งชาวคณะเข้าชมภายในสวนนกแล้ว พี่ก็เดินด้อม ๆ มอง ๆ เสาะแสวงหาอะไรแปลก ๆ เป็นของแถมให้กับตัวเองดีกว่าอยู่เปล่า ๆ

บริเวณนั้นส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ขายของกิน ตั้งแต่กินเล่น ๆ เช่น ถั่วต้ม มันต้ม แห้ว กระจับ ข้าวเกรียบทอด กล้วยตาก ไปจนถึงจริงจัง ๆ เช่น ข้าวเหนียว ไข่ย่าง ลัมตำ ก๋วยเตี๋ยว ข้าวราดแกง เรื่อยไปจนถึงอาหารตามสั่ง พี่เลือกกินลัมตำ ไข่ย่าง และ หมูน้ำตก ที่ร้าน ๆ หนึ่ง ในร้านสะอาด สะอาดแถมรสชาติอาหารที่สังค่อนข้างดีทีเดียว โดยเฉพาะหมูน้ำตก เนื้อนุ่ม สีไม่กระดำกระด่างอย่างที่เคยเจอ พี่ชื่นชมผลงานของเขาพร้อมทั้งถามถึงกรรมวิธี ได้ความว่า เขาไม่ใช่วิธีย่างเนื้อหมูเหมือนร้านทั่ว ๆ ไป แต่จะใส่เข้าไปในเตาไมโครเวฟ เพียง ๓ นาทีก็สุก นำมาหั่นเป็นชิ้นพองาม แล้วปรุงรสให้แซบ ๆ บริการลูกค้าได้ทันทีในเวลาไม่เกิน ๗-๘ นาที ช่างทันสมัยทันใจวัยรุ่น (แรก) อย่างพี่เสียจริงจริง

เราถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก เมื่อแสงแดดลาลู่สุดท้ายเกือบจะลับขอบฟ้าทีเดียว แต่คงจะเป็นด้วยความศรัทธาและเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ทำให้พุทธศาสนิกชนอย่างเราจึงมีโอกาสเข้าไปกราบนมัสการ พระพุทธชินราช ภายในพระอุโบสถได้ ทั้ง ๆ ที่จริง ๆ แล้ว พระอุโบสถจะปิดในราว ๕ โมงเย็น พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ปางมารวิชัย มีเรือนแก้วประดับอยู่เบื้องหลัง สีทองสุกปลั่งเด่นเป็นสง่างามจับตามากผู้พบเห็นยิ่งนัก พวกเราอ้อยอิ่งอยู่ที่วัดเป็นเวลาพอสมควร จึงออกเดินทางสู่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีวิชัย

พระพุทธรชินราช พิษณุโลก

ถ้าย ความมืดเริ่มคืบคลานเข้ามา ความมืดเริ่มตามหา เสียงหลายคนขยับตัวด้วยความเมื่อยล้าจากการเดินทางอันยาวนาน (ทั้งวัน) ทุกคนอยากให้อันที่พักโดยเร็ว แต่สิ่งที่ทำได้ในตอนนี้ก็คือการเพ่งมองป้ายบอกระยะทาง ซึ่งมันจะลดน้อยลงทุกที เป็นที่ทรมานใจตนเอง ในที่สุดก็การเดินทางในวันนั้นของเราที่จบลง แม้เราตั้งใจหมาย และความเหน็ดเหนื่อยของพวกเราที่หายไปเหมือนปลิดทิ้งเลยละมั้ง! เพราะเจ้า

หน้าที่ของอุทยานฯ รอดต้อนรับพวกเราอยู่ด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง ทั้ง ๆ ที่ควรเป็นเวลารักผ่อนของท่าน แหมได้เตรียมจัดที่หลับที่นอน พร้อมอาหารไว้ให้เราเสร็จสรรพ พวกเราของข้าที่พักแล้วรีบจัดการกับอาหารเย็น (ดี) ที่สุด แสงจะเอริตอริ้อยที่นั่น อิม่หน้าแล้วจึงมีเวลาสวดส่ายสวดตาไปรอบ ๆ บริเวณอาคารที่พัก ซึ่งเป็นอาคารชั้นเดียวก่อด้วยอิฐแดง ทัดกับตึกไทยนุงด้วยกระเบื้องดินเผา ด้านหน้าซึ่งเป็นทางเข้า

เป็นห้องโถงใหญ่ มีระเบียงทางเดิน เชื่อมต่อระหว่างห้องโถงกับตัวอาคาร อีก ๒ หลัง ซึ่งอยู่ทางปีกซ้ายและปีกขวา อาคาร ๒ หลังที่ว่านี้ จะสร้างคู่ขนานกันในแนวเหนือ-ใต้ ตอนท้ายของอาคารก็จะมีระเบียงทางเดินเชื่อมต่อกันอีก ซึ่งระเบียงคานนั้นจะอยู่ตรงกันข้ามกับอาคารห้องโถงใหญ่คานหน้า ส่วนบริเวณตรงกลางซึ่งรายรอบด้วยอาคารและระเบียงทางเดินจะเป็นสนามหญ้า ปูลูกแซมด้วยต้นกาบหอยและผลากรองหลากสีเป็นหย่อม ๆ ที่สะกดตาที่มากที่สุดเห็นจะได้แก่โคมไฟทำด้วย

เฉียงเอียง....ก่อนที่จะหลับกันในคืนนั้น หลายคนบอกที่ (ผู้ซึ่งถูกอุปโลกน์ให้เป็นหัวหน้า) ว่า ขอนอนตื่นสายหน่อยนะพี่นะ

แต่พอเอาเข้าจริง ๆ ปรากฏว่าทุกคนตื่นกันตั้งแต่ฟ้ายังไม่สว่าง อาน้ำแดงองค์ทรงเครื่องเสร็จก็สว่างพอดี อากาศเช้าวันนี้แจ่มใสเจิดจ้าด้วยแสงอาทิตย์ของต้นฤดูหนาว พวกเราจึงชวนกันออกไปเดินแฉะเวียนเที่ยวชมรอบ ๆ บริเวณอาคารที่พักด้านนอกกัน ซึ่งพบว่า มีเนื้อที่กว้างขวางมาก มีอาคารอื่น ๆ อีกหลายหลัง หลายขนาด อาคารหลัง

อาณานิเวศได้รับการดูแล ตกแต่งไว้อย่างสวยงามด้วยกระถางไม้ใบไม้ดอก โดยจัดวางเรียงไว้เป็นระยะ ๆ ไม้ดอกส่วนใหญ่จะเป็นเฟื่องฟ้า ซึ่งกำลังออกดอกบานสะพรั่งอวดสีแสนสดใส มีทั้งสีแดงแปดริ้ว ชมพูสด แสดเจิดจ้า โคมไฟดินเผาที่ถูกนำมาวางประดับบนหัวเสาเตี้ย ๆ รายรอบบริเวณด้านนอกนี้ด้วยเช่นกัน ทุกอย่างดูลงตัวเหมาะสมกลมกลืนไปหมด ช่างเป็นภาพที่งดงามจริง ๆ ถึงตอนนี้พี่คงต้องขอบคุณสวรรค์ (ตามสำนวนหนึ่งกำลังภายใน) แล้วละเอียง ที่ให้โอกาสที่ได้พานพบสิ่งดี ๆ เช่นนี้ พี่และพลพรรค ยืนดื่มด่ำกับความงามตรงหน้าอยู่พักใหญ่ จึงกลับเข้าไปกินอาหารเช้าเพื่อเอาแรงไว้ลุยตามโปรแกรมที่กำหนดไว้ต่อไป

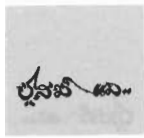
ป้ายชื่ออุทยาน

๐๗.๓๐ น. เจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ ซึ่งจะเป็นไกด์ให้พวกเราก็มารถึง เป็นชายหนุ่มรูปร่าง นามไพเราะทีเดียว ละ บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอสวรรคโลก จบจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาทำงานที่ศรีสัทชน ด้วยความสมัครใจและด้วยใจรักงานทางด้านนี้ ทั้งมีโอกาสได้ช่วยพัฒนาจังหวัดบ้านเกิดเมืองนอนของตนด้วย พี่รู้รายละเอียดมากมายอย่างนี้ หลังจากที่มีภาระแนะนำตัวกันตามธรรมเนียมแล้วจะ

“ผมทราบว่าอาจารย์ท่านชั่ววอยกันแล้ว ดังนั้น คงพร้อมที่จะชมอุทยานฯ กับผมแล้วใช่ไหมครับ” น้ำเสียงสุภาพ ล้ำเนียงภาคเหนือของคุณไกด์ถามมา พี่จึงตอบไปว่า “พร้อมแล้วค่ะที่จะตามผู้นำ แต่ชั่ววอยคืออะไรยังสงสัยอยู่” คุณไกด์จึงอธิบายให้ฟังด้วยความภาคภูมิใจว่า ชาวสุโขทัยเราก็มีภาษาพูดและประเพณีที่เป็นของสุโขทัยโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับทางภาคใต้เช่นกัน สำหรับชั่ววอยก็คือชั่วววนั่นเอง ถ้า

คืนหนาวปร๋อคล้ายโถใส่ข้าว ฤดูอากาศสวย หัวทั้งใบ และในยามค่ำคืนเข้านิ่งมีแสงสว่างเล็กลอคออกมารำไร แดงมีลมโชยมาอ่อน ๆ พกพาเอาอากาศบริสุทธิ์มาสัมผัสฝ่ากายเรา มันช่างเป็นช่วงเวลาที่สุดแสนละเอียดโรแมนติคจริง ๆ เลยละ

ที่พวกเราได้รับความอนุเคราะห์จากเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรให้เข้าพักนั้น เป็นหลังใหญ่ที่สุด อาคารทุกหลังมีรูปแบบเดียวกัน คือก่อด้วยอิฐหลังคาทรงไทย มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ซึ่งเหมาะเจาะกับภูมิหลังของดินแดนแห่งนี้มากที่สุด

ข้าวสายก็หมายถึงข้าวกลางวัน ห้ายสุด
ถ้าใครชวนไปกินข้าวแดงก็ไม่ต้องสงสัย
อีกนะครับ หมายถึงข้าวเย็นนั่นเอง สำหรับ
ข้าวแดงมักจะเป็นข้าวเจ้า ส่วนข้าว
งายและข้าวสายอาจเป็นข้าวเหนียวหรือ
ข้าวเจ้าก็ได้ แล้วแต่ความสะดวก พวกเรา
จึงถึงบางอ้อกัน

โกด์พาพวกเราเดินไปตามทาง
เดินซึ่งปูด้วยอิฐ เชื่อมให้ติดกันเป็น
ถนนกว้างขนาดเดินเรียงสองได้อย่าง
สบายด้วยซีเมนต์ พร้อมกับเล่าให้ฟังว่า
ทางเดินสายนี้เป็นเส้นทางที่สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ เคยเสด็จพระราชดำเนิน
ผ่านเมื่อไม่นานมานี้เอง เนื่องใน
วโรกาสที่เสด็จมาทำพิธีเปิดอุทยานฯ
แห่งนี้ สุดทางเดินเป็นลานกว้างมี
ป้ายบอกชื่ออุทยานฯ โกด์เปิดโอกาส
ให้พวกเราถ่ายภาพไว้เป็นที่ระลึกตาม
อัธยาศัย แล้วเล่าสรุปประวัติความเป็น
มาของเมืองศรีสัตนาไลยให้ฟังว่า เดิม
เมืองนี้เรียกว่าเมืองเซียง เปลี่ยนมา
เป็น “ศรีสัตนาไลย” ในสมัยกษัตริย์
ราชวงศ์พระร่วง และเมื่อดินแดนส่วน
นี้ตกอยู่ในอำนาจของนครเชียงใหม่
เมืองนี้ถูกเรียกว่าเมือง “เซียงขึ้น”
สำหรับยุคสมัยปัจจุบัน อำเภอเดิมชื่อ
ว่า “อำเภอตั้ง” และเปลี่ยนมาเป็น
อำเภอศรีสัตนาไลย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖
เป็นต้นมา

ในสมัยที่สุโขทัยเป็นราชธานี
นั้น เมืองศรีสัตนาไลยเป็นเมืองสำคัญใน
ระดับเมืองลูกหลวงทีเดียว เป็นเมืองที่
จะต้องให้องค์รัชทายาทหรือพระมหา
อุปราชที่จะสืบต่อราชบัลลังก์สุโขทัย
ไปปกครองดูแลต่างพระเนตรพระ
กรรณ หรือพูดให้เข้าใจง่าย ๆ คือเป็น
เมืองที่มาฝึกฝนวิชายุทธก่อนที่จะขึ้น
เป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินต่อไปนั้น

เอง และจากหลักฐานพบว่าพ่อขุนบาน
เมือง รวมทั้งพระยาลิไทย ก็มาปกครอง
ดูแลเมืองนี้ในฐานะอุปราชก่อนกลับไป
ปกครองกรุงสุโขทัย

ต่อมาเราเดินบนสะพานไม้ซึ่ง
ทอดข้ามคูน้ำ สุดสะพานจะเป็นกำแพง
และประตูผ่านเข้า-ออกได้ คุณโกด์
บอกว่าประตูนี้เป็นประตูเมืองทางด้าน
ทิศใต้ ชื่อว่าประตูรามณรงค์ ส่วน
กำแพงที่เห็นเป็นกำแพงเมืองชั้นในสุด
สร้างด้วยศิลาแดง มันคงแข็งแรงมาก
อาจเรียกได้ว่าเป็นปราการด่านสุดท้าย
ในการป้องกันข้าศึกก็ได้ ท่านอธิบายน
เสริมต่ออีกว่า โดยปกติแล้ว เมือง
สำคัญ ๆ จะมีกำแพงล้อมรอบ ๓ ชั้น
ทั้ง ๔ ด้าน กำแพงชั้นนอกสุดสร้าง
ด้วยดิน ชั้นที่สองจะเป็นคูน้ำดังเช่นที่
เราเดินเข้ามา ส่วนชั้นในสุดสร้างด้วย
ศิลาแดงดังที่เห็น การสร้างกำแพง ๓ ชั้น
อย่างนี้มีชื่อเรียกเฉพาะว่า “ตรีบูร”
สำหรับศรีสัตนาไลยมีตรีบูรเพียง ๓ ด้าน
คือด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศ
ใต้ ส่วนทิศตะวันออกมีคันกำแพงชั้น
เดียว เพราะตัวแม่น้ำยมทำหน้าที่เป็นคู
น้ำธรรมชาติอยู่แล้ว กล่าวโดยสรุปได้

ว่า การสร้างตรีบูรนั้นเป็นไปเพื่อประ
โยชน์สำคัญ ๒ ประการ คือ เพื่อการ
ระบายน้ำ รวมทั้งเก็บกักน้ำไว้ใช้ในตัว
เมือง และเพื่อประโยชน์ในการป้องกัน
ข้าศึกศัตรูควบคู่กันไปด้วย

ที่ฟังคุณโกด์เล่าแล้ว สุดแสนจะ
ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ
ของเราจริง ๆ เอื่อยล่องสังเกตดูซิ ไม่ว่า
ท่านคิดทำอะไรขึ้นมา ไม่มีเสียละที่จะ
ใช้ประโยชน์ได้สถานเดียว ส่วนใหญ่
แล้วมากกว่าหนึ่งอย่างขึ้นไปเสมอ ไม่
ต้องดูอื่นไกล ดูแต่การสร้างวัดชิ นอก
จากได้บุญ ได้กุศลตามความเชื่อของ
พุทธศาสนิกชนทั้งหลายแล้ว ยังใช้
เป็นที่พบปะสังสรรค์ จัดงานบุญ งาน
ประเพณีต่าง ๆ แคมลานวัดยังใช้เป็น
ที่เล่นของเด็ก ๆ อีกด้วย

เมื่อผ่านเข้าไปภายในกำแพง
เมือง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๔๕๐ ไร่ จะ
เห็นร่องรอยอารยธรรมของชาวเมืองได้
ชัดเจน เห็นความสง่างามของศิลปะและ
สถาปัตยกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยว
เนื่องกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น คุณ
โกด์พาชมวัดนวงพญาเป็นวัดแรก สิ่ง
ที่น่าสนใจที่สุดของวัดนี้ได้แก่ลวดลายปูน

แต่การสร้างวัดชิ นอกจากได้บุญได้กุศล
ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายแล้ว
ยังใช้เป็นที่พักปะสังสรรค์ จัดงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ
แกลมลานวัดยังใช้เป็นที่เล่น ของเด็ก ๆ อีกด้วย

“ปัจจุบัน “คนจนเล่นหวย คนรวยเล่นหุ้น นายทุนเล่นที่” แต่สมัยก่อนไม่มี
 หวย ไม่มีหุ้น ให้เล่น แถมที่ทางก็ไม่ต้องซื้อต้องขายกัน เพราะทุกคนจะได้รับพระราชทาน
 ตามฐานะสังคมของแต่ละคน ทั้งคนในสมัยก่อนจะยึดมั่น ศรัทธา และปฏิบัติตามหลักธรรม
 คำสั่งสอนของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง ดังนั้น เมื่อมีเงินทองเขาจะนำมาสร้างวัดกัน”

เป็นระดับผนังวิหารด้านทิศตะวันตก
 ซึ่งก็เหลืออยู่เพียงด้านเดียวเท่านั้น และ
 วันที่เราเห็นนั้น ลวดลายบางจุดชำรุดไป
 เนื่องด้วยกาลเวลาอันยาวนาน อีกทั้ง
 บางส่วนถูกผู้เห็นแก่ตัวผู้ไม่รู้คุณค่า
 รวมทั้งผู้รู้เท่าไม่ถึงการช่วยกันทำลาย
 ไป แต่ความงดงามอ่อนช้อยของลวด
 ลายที่เหลืออยู่ก็เพียงพอที่จะสะท้อนให้
 เห็นถึงความสามารถในทางศิลปอันสูงส่ง
 ของศิลปินยุคนั้นทีเดียว หลายคนบ่น
 เสียหายที่ทางการบ้านเมืองเห็นความสำคัญ
 และยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องเข้าไป

โกด์ (เจ้าเก่า) ปลอดภัยพวกเราว่า ก็ยังดี
 นะที่ยังเหลือให้พวกเรา ๆ ได้ศึกษาและ
 ชื่นชมอยู่บ้าง และที่เหลือนี้ก็น่าจะ
 ต้องยกคุณงามความดีให้กับท่าน จอมพล
 ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี
 ของไทย (ท่านมีพื้นเพอยู่ทางภาค
 เหนือ) ซึ่งท่านบังเอิญมาติดฝนอยู่ที่ศรี
 สัชชนาลัย จึงได้พบเห็นโบราณวัตถุ
 โบราณสถาน ซึ่งขณะนั้นเห็นเพียงซาก
 ปักหักพัง มีหญ้า และเถาวัลย์ ขึ้นคลุม
 เต็มไปหมด เห็นเสาศิลาและยอดเจดีย์
 โผล่อยู่ท่ามกลางแมกไม้ ท่านจึงได้จัด

สรรงบประมาณให้ทางบ้านเมืองเข้ามา
 ดำเนินการอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก

เราเดินลัดเลาะวัดสวนแก้วอุทยาน
 ใหญ่ ซึ่งมีเหลือเฉพาะซากเสาศิลา
 ที่สร้างด้วยศิลาแลง และฐานวิหาร
 ซึ่งยกระดับสูงจากพื้นดินเล็กน้อยเท่านั้น
 ไปยังวัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดนี้มีเจดีย์
 ทรงสุโขทัยแท้ ๆ ที่เรียกว่า ทรง
 “ดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์” เป็น
 ประธานของวัด รายรอบเจดีย์องค์ประ
 ธานจะเป็นเจดีย์รายในรูปแบบต่าง ๆ ที่
 ไม่เหมือนกัน โกด์บอกว่า กลุ่มเจดีย์นี้
 ก่อสร้างด้วยศิลาแลง เป็นศิลปะสมัย
 สุโขทัยตอนต้น

“ทำไมจึงมีวัดความมากมายอย่าง
 ที่เห็น ๆ ละคะ” เติงสมาชิกในคณะ
 ถามขึ้น โกด์บอกว่า บุคสมัยต่างกัน
 ครับ ปัจจุบัน “คนจนเล่นหวย คนรวย
 เล่นหุ้น นายทุนเล่นที่” แต่สมัยก่อนไม่
 มีหวย ไม่มีหุ้นให้เล่น แถมที่ทางก็ไม่ต้อง
 ซื้อต้องขายกัน เพราะทุกคนจะได้รับพระ
 ราชทานตามฐานะทางสังคมของแต่ละคน
 ทั้งคนในสมัยก่อนจะยึดมั่น ศรัทธา
 และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของ
 พระพุทธองค์อย่างแท้จริง ดังนั้น เมื่อมี
 เงินทองเขาจะนำมาสร้างวัดกัน (แทนที่
 จะนำไปสร้างสนามกอล์ฟ หรือคอนโดฯ
 ตรงนี้ที่ตัวเองนะ) วัดวาจึงมีมากมาย
 อย่างที่เห็น และจากสิ่งเหล่านี้มีที่
 หรือที่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าชาติ
 เรามีประวัติศาสตร์อันยาวนานไม่แพ้
 ชาติใดเลย

เจดีย์ทรงดอกบัวตูม
 ณ วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชชนาลัย

เราข้ามถนนสายเล็ก ๆ ภายในอุทยานฯ ตรงไปยัง วัดข้างล้อม สิ่งสำคัญภายในวัดคือเจดีย์ข้างล้อมนั่นเอง ซึ่งเป็นประธานของวัดเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในสมัยสุโขทัย ซึ่งนิยมสร้างเจดีย์หรือพระปรางค์เป็นหลักของวัด เจดีย์วัดข้างล้อมทำฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีข้างล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน ๆ หน้า องค์เจดีย์มีบันไดขึ้นไปสู่ชั้นที่สอง ซึ่งทำเป็นซุ้มพระพุทธรูปรายรอบทั้ง ๔ ด้านเช่นกัน แต่เป็นที่น่าเสียดาย เพราะบางซุ้มว่างเปล่า พระพุทธรูปถูกมือไม้ขีดขูดจนเสียหายแล้ว เนื่องจากซุ้มพระพุทธรูปขึ้นไปจะถึงองค์เจดีย์ทรงระฆังคว่ำยอดสูงเสียดฟ้า ด้านหน้าองค์เจดีย์เป็นวิหารสร้างด้วยศิลาแลง แต่ด้วยระยะเวลาเกินกว่า ๗๐๐ ปีมาแล้ว ทำให้พวกเราได้เห็นเพียงเสาของวิหารเท่านั้น แต่คนกำแพงล้อมรอบแสดงขอบเขตของวัดยังเห็นได้ชัดเจนทั้ง ๔ ด้าน

แสงแดดตอนสายเริ่มแรงกล้าขึ้น หลายคนเหงื่อโชกที่เดียว ท่านโกด์จึงพาพวกเราเดินลัดเลาะไปตามเงาไม้ ตรงไปยังริมฝั่งแม่น้ำยม ซึ่งใกล้กับสำนักงานและบ้านพักของเจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ เพื่อให้พวกเราได้พักผ่อนกัน ลมจากแม่น้ำบริเวณแก่งหลวงโชยมาอ่อน ๆ ประกอบกับความช่างพูดช่างคุยของโกด์ โดยหยิบเรื่องนี้มาเล่าหยิบเรื่องโน้นมาคุยให้ฟัง จนพวกเราลืมความเหนื่อยเมื่อยล้าไปเลยละแถมได้รับรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและประเพณีบางอย่างของชาวสุโขทัยเพิ่มขึ้นอีกด้วย เช่น ชาวสุโขทัยไม่นิยมบวชเนร แต่จะบวชพระ ดังนั้น เมื่อลูกชายหลานชายบ้านไหนอายุครบปีบวช พ่อแม่ก็จะจัดพิธีอุปสมบทให้และจะจัดให้เจ้านาคนั่งบนหลังช้าง ทั้ง

วัดข้างล้อม ศรีสัชชาลัย

นาคที่บวชเป็นพระแล้วจะเรียกว่า “เจ้าหัว” เป็นต้น

ที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ การลงอาบน้ำในแม่น้ำของคู่มือหญิงเขาก็มีเทคนิคการอาบน้ำโดยไม่ให้ตัวขึ้นเปียก วิธีการที่ว่าไม่ยกและไม่บีบด้วย โดยเธอผู้นั้นจะต้องค่อย ๆ ดึงผ้าขึ้นของตนให้สูงขึ้น ๆ ในขณะที่เดินลุยลงไปใต้น้ำลึกถึง ๆ จนเมื่อระดับน้ำสูงเหนือบั้นเอว จึงย่อตัวลงให้หัวน้ำท่วมสูงระดับไหล่ ขณะที่ย่อตัวก็ดึงขอบผ้าขึ้นขึ้นขมวดไว้บนศีรษะอย่างรวดเร็ว เมื่ออาบน้ำเสร็จก็ย่อตัวเขยิบมาในที่ตื้น จากนั้นก็ลื้อชายผ้าด้านบนกดไว้ในปากแล้วค่อย ๆ ให้ผ้าลจกรอบไหล่ แล้วจึงลุกขึ้นเดินลุยน้ำสู่ที่ตื้น พร้อมกับปล่อยระดับชายผ้าขึ้นต่ำลง นุ่งกระโจมอก แล้วใช้ผ้าเช็ดตัวคลุมไหล่เดินกลับบ้านก็เป็นการเสร็จสิ้น กรรมวิธีอาบน้ำดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า “ลงเป๊าะ”

ที่ฟังแล้วทำให้คิดถึงสมัยที่เป็นเด็ก (๕-๖ ขวบ) เพราะการลงน้ำด้วยวิธีดังกล่าวไม่แตกต่างกันกับที่ที่เคยทำ แต่จุดหมายต่างกัน พี่ไม่ได้ลงอาบน้ำเพื่อมิให้ผ้าขึ้นเปียก แต่ด้วยเหตุที่บ้านอยู่ปากหนึ่ง สวนผลไม้อยู่อีกปากหนึ่ง เราไม่มีสะพานหรือเรือจะข้ามไป ดังนั้นเรา (พี่และเพื่อน ๆ) จึงลงน้ำด้วยวิธีเดียวกับสาว ๆ ชาวสุโขทัย แต่เมื่อย่อตัวให้หัวน้ำท่วมไหล่แล้ว เราจะขมวดผ้าถือไว้ในมือข้างใดข้างหนึ่ง แล้วชูผ้าไว้เหนือผิวน้ำ และใช้มืออีกข้างหนึ่งว่ายน้ำข้ามปาก เมื่อถึงจุดหมายก็คลี่ผ้าคลุมห่มห่อกายด้วยวิธีเดียวกันอีก หลังจากนั้นก็ไปป็นปายกับผลไม้ไม่ได้โดยผ้าไม่เปียกเลย วิธีของพี่เอ็งจะนำไปใช้ก็ได้จะไม่ลงวนลิขสิทธิ์จะ

โกด์เสริมว่าประเพณีนั่งบนหลังช้างหรือการลงเป๊าะ ได้เลิกหรือหายไปแล้ว ที่ยังไม่ตายหรือยังปฏิบัติสืบต่อกัน

มาจนถึงทุกวันนี้คือพิธีแต่งงาน ซึ่งมี การรดน้ำผูกขวัญและเลี้ยงเหล้า อาหาร คาว-หวาน ระหว่างครอบครัวทั้งสองและเพื่อนบ้าน และถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่าอาหารหวานหรือขนมที่จะใช้เลี้ยงนั้นจะขาด “ไข่กบ นก ปล่อย บัวลอย และอ้ายตื้อ” ไม่ได้โดย อาหารหวานทั้ง ๔ อย่างดังกล่าวจะต้องใส่ถ้วยรวม ๔ ถ้วยด้วยกัน จึงนิยมเรียกพิธีแต่งงานว่า “พิธีกิน ๔ ถ้วย”

หลายคนรีบช่วยกันซักไซ้ไล่เลี้ยง ไกด์กันให้วุ่นที่เดียวว่า “อะไรนะคะ ช่วยพูดใหม่อีกครั้งคะ ว่าขนมที่ว่านั้นมีอะไรบ้าง และมันหมายถึงอะไร” ไกด์จึงเฉลยให้ฟังว่า “ไข่กบ” หมายถึง เม็ดแมงลัก “นกปล่อย” หมายถึง ลอดช่อง “บัวลอย” หมายถึง ข้าวดอก และ “อ้ายตื้อ” คือ ข้าวเหนียว (ที่มูนด้วยน้ำกะทิพอบเม็ดข้าวกระจาย) ขนมทั้ง ๔ อย่างนี้จะใช้น้ำกะทิอย่างเดียวกัน เวลารับประทาน...ทุกคนจึงถึงบางอ้อกันอีกครั้ง

เราไปชมเตาเผาสังคโลกกันต่อ หลังจากหายเหนื่อยกันแล้ว โดยผ่านออกทางประตูเตาหม้อ ซึ่งเป็นประตูด้านทิศเหนือของเมือง แหล่งเตาเผาที่สำคัญ ๆ จะมี ๒ แหล่งจะเอียง แหล่งแรกจะอยู่ที่ “ป่ายาง” ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๑ กิโลเมตร เลยไปอีกประมาณ ๔ กิโลเมตร ก็จะได้ถึงอีกแหล่งหนึ่งเรียกว่า “เกาะน้อย” พวกเรามีเวลาจำกัด จึงไปที่ป่ายางเพียงแห่งเดียว ที่เคยมาที่ป่ายางนี้ครั้งหนึ่งแล้ว ในราวปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ในตอนนั้นนักโบราณคดีชาวไทย ร่วมกับนักโบราณคดีจากมหาวิทยาลัยแอดเดลเลด (Adelaide) และหอศิลป์แห่งออสเตรเลียได้ร่วมมือกันสำรวจและขุดแต่งภายใต้ชื่อ “โครงการร่วมกำหนดอายุเครื่องถ้วยไทย” โดยมุ่งหลังคาจากเป็นที่หลบแดดหลบฝน ถนนเป็นดินลูกรัง ฝุ่นตลบเมื่อรถผ่าน หรือลมพัดแรง แต่มาวันนี้ทุกอย่างเปลี่ยนไป การขุดค้นเสร็จสมบูรณ์

21/11/11

21/11/11

สมาชิกท่านหนึ่งกับ...
โคมไฟรูปร่างคล้ายโถใส่ข้าว
อุลุลวคล้ายทั้งใบ

ภาพจาก สมบัติวัฒนธรรม / ๒๕๖๑ / ๒๕๖๒ / ๒๕๖๓ / ๒๕๖๔ / ๒๕๖๕ / ๒๕๖๖ / ๒๕๖๗ / ๒๕๖๘ / ๒๕๖๙ / ๒๕๗๐ / ๒๕๗๑ / ๒๕๗๒ / ๒๕๗๓ / ๒๕๗๔ / ๒๕๗๕ / ๒๕๗๖ / ๒๕๗๗ / ๒๕๗๘ / ๒๕๗๙ / ๒๕๘๐ / ๒๕๘๑ / ๒๕๘๒ / ๒๕๘๓ / ๒๕๘๔ / ๒๕๘๕ / ๒๕๘๖ / ๒๕๘๗ / ๒๕๘๘ / ๒๕๘๙ / ๒๕๙๐ / ๒๕๙๑ / ๒๕๙๒ / ๒๕๙๓ / ๒๕๙๔ / ๒๕๙๕ / ๒๕๙๖ / ๒๕๙๗ / ๒๕๙๘ / ๒๕๙๙ / ๒๖๐๐

๒๕๖๖

แล้ว มีการสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ทันสมัยครอบคลุมเตาเผาซึ่งได้รับการบูรณะแล้วเช่นกัน บางจุดภายในเตามีซากถ้วยชามติดอยู่ด้วย น่าสนใจจริง ๆ แตกมการเดินทางไปชมก็สะดวกมากที่ตั้งใจว่าจะไปอีก และจะพานักเรียนของพี่ไปคู่ด้วยละ

การทำเครื่องสังคโลกก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีของบรรพบุรุษของเรา เพราะจากหลักฐานพบว่า เครื่องสังคโลกของไทยนั้นมิได้ทำขึ้นเพียงเพื่อใช้เฉพาะในชุมชนของตนเท่านั้น แต่ยังสามารถส่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งอีกด้วย โดยส่งไปจำหน่ายยังประเทศหมู่เกาะตอนใต้แหลมทอง เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย เป็นต้น แตกมคุณภาพก็ไม่ได้อย่ากต่างของชาติใด ๆ (คุณภาพคับแก้ว ว่าจันเอนะ)

โกดได้เลือกรูปให้พี่เกี่ยวกับเตาเผาเครื่องสังคโลกว่า มีชื่อเรียกเฉพาะว่า “เตาทุเรียง” และจากการขุดตรวจเพื่อศึกษารูปแบบและโครงสร้างของเตาที่เมืองศรีสัชฯ นี้ พบว่ามีเตาอยู่ ๒ ประเภท โดยแบ่งตามลักษณะการเผาและเทคนิคการให้ความร้อน ชนิดแรกเป็น

เตาชนิดระบายความร้อนในแนวเฉียง อีกชนิดหนึ่งจะเป็นเตาที่ระบายความร้อนในแนวตั้งเตาที่ปายางและที่เกาะน้อยเป็นเตาที่ระบายความร้อนในแนวเฉียง เตาลักษณะนี้บางครั้งเรียกว่า “เตาประทุน” เพราะมีหลังคาโค้งรีคล้ายประทุนเรือหรือหลังเต่า ส่วนเตาชนิดที่ระบายความร้อนในแนวตั้งเรียกว่า “เตาตะกรับ” มีลักษณะคล้ายเตาตั้งโล่ที่ใช้หุงต้มด้วยถ่านตามร้านขายข้าวต้มก๊วยทั่วไปในปัจจุบัน เตาลักษณะนี้พบมากในเขตเมืองเก่าสุโขทัย

เครื่องสังคโลกที่ทำขึ้นมีหลายประเภท ตั้งแต่ภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ เช่น ถ้วย จาน ชาม ไหมรวมทั้งตุ๊กตุนตุ๊กตา ตลอดจนรูปสัตว์ที่ใช้ประดับประดาหลังคาและเชิงบันไดทางเข้าโบสถ์ วิหาร เป็นต้น

จากเตาที่ปายาง คณะของเราย้อนกลับมายังที่ทำการของอุทยานฯ อีกครั้ง เพื่อส่งไกดผู้รัก พวกเราใช้เวลาในการขอขอบคุณและด่ำลาไกดนานพอสมควร และจากมาด้วยความอาลัยอาวรณ์ เพราะซาบซึ้งในความเมตตาใจและอภัยคัยไมตรีของท่าน ไม่นั่นะ

เอียง...หลาย ๆ คนในคณะทัวร์ของพี่ยังใสดอยู่อาจจะคิดกลับไปกินสั้ถ้วยที่สุโขทัยกับคุณไกดหรือคุณไกดอาจจะแอบคิดชวนใครคนใดคนหนึ่งไคนะของพี่ไปกินสั้ถ้วยที่นั่นก็ได้ ใครจะไปรู้จริงไหม!

จบแค่นี้ก่อนนะเอียง เพราะมีโปรแกรมไปต่ออีกยาวเหยียด หากไม่เบื่อกจะเลามาให้พี่อีกนะ

รักเอียงจะ
พี่เอง

หนังสืออ้างอิง

๑. พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และรวมเรื่องเมืองสุโขทัย กรมศิลปากร และจังหวัดสุโขทัย จัดพิมพ์ ๒๕๒๖ (เนื่องในพิธีเปิดพระราชานุสาวรีย์)
๒. อนุสาร อสท. ฉบับ “๗๐๐ ปีลายสือไทย” ตุลาคม ๒๕๒๖.
๓. “เมืองสุโขทัยนี้ดี” ถิดา สาระยา ๒๕๓๐.
๔. หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ๕ ๖๐๕ ชั้น ม.๖ ชาติวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ ๒๕๒๕.